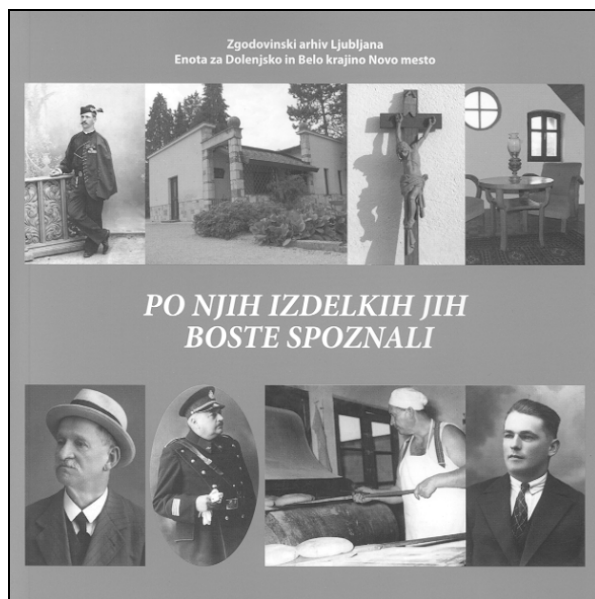

Marko Polenšek: Po njih izdelkih jih boste spoznali. O izbranih novomeških obrtneh v času med svetovnim vojnama.

Razstava in katalog k razstavi Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enote za Dolenjsko in Belo krajino Novo mesto (Novo mesto : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2008, 61 str.)

Z občasnimi razstavami predstavlja novomeška enota Zgodovinskega arhiva Ljubljana nekaj izbranih dokumentov iz svojih fondov in s tem javnost opozarja na to, da za nevdrževanimi zidovi gradu Grm v Novem mestu, kjer domuje že enajst let, hranijo neprecenljiv del kulturne dediščine, t. j. večinoma pisane, v manjši meri pa tudi risane in fotografsko posnete dokumente iz preteklosti Dolenjske. Razstave v majhnem vhodnem prostoru – ta je tretja po vrsti – spremlja katalog, ki prinaša nova spoznanja na podlagi preučevanja zgodovinskih virov, ki jih arhiv hrani. Katalog ostaja tudi priročen uvod v obravnavano temo, ko je razstava že zamenjana z drugo.

Avtor razstave in kataloga Marko Polenšek je tokrat jasno nakazal, da niso samo pisani dokumenti tisti, ki govorijo o preteklosti, temveč so fotografije enakovredne, za določene teme morda celo boljši vir. Obrtništvo med obema vojnama je nedvomno ena teh, saj vabila na občne zборе in redne skupščine ter zapisniki povedo manj kot fotografija odbora iz leta 1927 ali fotografija peka Staneta Vovka, ki pravkar nalaga svoje hlebce v peč, ali fotografija pekarskih vajencev, ki razkladajo vreče, polne moke. Celotno iz fotografije svinjaka mesarije Dolenc, ki prikazuje samo debele pujske pred vrati svinjaka, bi morda spoznali več o svinjereji in sorti prašičev

nekdan kot iz zapisnika rednega občnega zbora Zadruga mesarjev, klavcev in prekajevalcev za politični okraj novomeški iz leta 1930, ki govori o kraju, dnevu in uri sestanka, o številu navzočih in o denarju – o dohodkih in stroških zadruga. Fotografije, ki jih je avtor zbral za razstavo in objavil v katalogu, so ali v hrambi Dolenjskega muzeja, ki jih je s prizadevnim poizvedovanjem pri posameznikih uspel zbrati in uvrstiti v svojo fototeko, ali pa so še vedno v lasti potomcev nekdanjih obrtnikov. Morda lahko to razumemo tudi kot poziv, naj se arhivi ne usmerjajo samo k skrbi za prevzemanje arhivskega gradiva, kot jim to nalaga zakon, temveč poskušajo pridobiti in za zanamce ohraniti tudi dokumente, ki sicer so arhivsko gradivo po definiciji, vendar ni ne časa ne delavcev in ne volje, da bi se ukvarjali z njimi.

V uvodu avtor Marko Polenšek na kratko oriše razmere v Mestni občini Novo mesto pred priključitvijo Kandije in po njej, vasi na drugem bregu Krke, ki je leta 1923 postala del mesta. S skupnimi podatki o številu prebivalcev novomeške občine – leta 1931 jih je imela 4045, prijavljenih obrtnikov, trgovcev in gostilničarjev pa je bilo tik pred drugo svetovno vojno 227 –, je avtor želel nakazati, da je več kot četrtina Novomeščanov živela od obrtne dejavnosti, če k številu prištejemo družinske člane in pomočnike. Gostiln je bilo leta 1930 šestdeset, kar moremo posneti iz prepisa poročila Zadruga gostilničarskih obrti v Novem mestu iz leta 1930 (str. 7). Pravih trgovcev je bilo malo, nekaj več je bilo kramarjev in branjev. Vendar nikakor ni mogoče uskladiti podatkov o številu obrtnikov, ki je posneto po Strokovnem registru Dravske banovine iz leta 1931 (str. 11 sl.), kjer naštejemo 196 obrtnikov, s skupnim številom obrtnikov, trgovcev in gostilničarjev, ki naj bi jih bilo pred drugo svetovno vojno le 227. Za strukturo prebivalstva novomeške občine v tem času bi bil pravi podatek še kako zanimiv!

Kako naivne so bile predstavitve novomeške občine Zvezi za tujski promet v Ljubljani, kaže poročilo Zadruga gostilničarskih obrti iz leta 1930 (str. 7). Nič pametnejšega niso poročali kot o številu gostiln, o sejmih in sejmih, pri opisu kulturnih in prosvetnih razmer le o starosti gimnazije in osnovne šole ter "mirnejših življenjskih razmerah in varnejšem prostem ljudskem gibanju", pri opisu zdravstvenih razmer o ugodni klimi in dobri, zdravi vodi ter dobrih bolnišnicah, in seveda o "izbornih športnih igriščih", pevskih društvih in zeleni Krki, njenih kopališčih, voznji s čolni in o "divni okolici", kamor je mogoče na izlet tudi na Trško goro, "kjer je že marsikateri dobrovoljček zapel Sladko je vince iz Trške gorice". Zanimivi prepis poročila najbolje oriše stanje duha in samooceno tedanjih meščanov.

Bolj zgodovinsko raziskovalno je nadaljevanje, ki govori o strokovni organiziranosti obrtnikov, o obrtnih zadrugah, ki so se leta 1932 preimenovala v

združenja, prav v času, ko je dejavnost zajela splošna gospodarska kriza. Vse pozornosti je vredna zelo zgodnja organiziranost katoliških obrtnih pomočnikov leta 1886, ki jih je dr. Josip Marinko združil v Društvu katoliških rokodelskih pomočnikov in katerega namen je bil, "da se ohranja in poživlja pobožni duh in lepo življenje" in preprečuje "zahajanje v slabe hiše ali tovarišije", uči pa naj se jih krščanski nauk, petje, branje in pisanje, računanje, risanje, celo zemljepis, zgodovino in naravoslovje, vendar zadnje samo "s posebnim ozirom na različna rokodelstva in obrtništva", "politično in zabavljivo besedovanje" pa seveda ni bilo dopuščeno. Šele leta 1909 je bilo ustanovljeno Društvo rokodelskih mojstrov za novomeški sodni okraj, deset let kasneje liberalno usmerjeno Obrtno društvo za Novo mesto, ki mu je čez nekaj let sledilo še klerikalno usmerjeno društvo Okrajna obrtna zveza v Novem mestu. Sodelovanje med združenji je leta 1936 pripeljalo do otvoritve velike obrtno-gospodarske in umetnostno-zgodovinske razstave v novomeški osnovni šoli.

Na raznolikost obrti v času med vojnima opozarja seznam na strani 11, posnet po Strokovnem registru Dravske banovine iz leta 1931, iz časa, ko so marsikatero stare obrti že propadle (npr. iglarji, črnilarji, glavnikarji, kositarji, nogavičarji, milarji in drugi), nastajale pa so nove zaradi širjenja novih izumov in novih navad (avtomobili, kinematografi, vodovodne in električne instalacije, pletilni stroji, fotografija, razvoj zimskih športov itd.). Med njimi si jih je avtor izbral enajst, ki jih podrobno obravnava v posameznih poglavjih z nekoliko šaljivimi naslovi: "Naš vsakdanji kruh" je dal naslov pekarski, "Človek ne živi samo od kruha" pa mesarski dejavnosti, "Obleka naredi človeka" seveda krojaški in "Le čevlje dela naj kopitar" čevljarski dejavnosti. Naslov "En kovač konja kuje" obeta govoriti o enem in edinem novomeškem kovaču v tem času, toda večji del poglavja je posvečen ključavničarjem in kleparjem, ki so bili skupaj s kovači združeni v kovinarski zadrugi. Sledijo mizarji, zidarji, avtomehaniki in avtoprevozniki, frizerji, urarji in fotografi. Avtor je izpustil nekaj "za gradnjo in vzdrževanje naših domov", kakor je dejal na otvoritveni slovesnosti, in tudi drugih, lahko bi rekli "za dobro počutje in

duhovno rast" pomembnih obrti, kar je nakazal s podnaslovom razstave in kataloga. Nekatere od teh so bile že predstavljene npr. tiskarstvo (Ludvik Tončič: Tiskarstvo na Dolenjskem) ali svečarstvo (Ivica Križ: Medičarstvo in svečarstvo na Dolenjskem) in izdelovanje keramike (Ivica Križ: Pečarska in keramična industrija v Novem mestu), druge še čakajo na podrobnejše raziskave. Pogrešamo pa steklarje, ki niso omenjeni niti v seznamu Strokovnega registra Dravske banovine.

V vsakem poglavju so poimensko navedeni vsi obrtniki, ki so v času med vojnima opravljali obrt, njihovi osebni podatki, kadar jih je avtorju uspelo najti v drugih virih, lokacije delavnic in kratki opisi dela, izdelkov in življenja obrtnikov. Dodani so prepisi arhivskih in drugih virov, ki živo predstavijo težave in spore med obrtniki in meščani, spore zaradi šušmarjenja, podajajo nove predloge v korist obrtnikom ali za zmanjšanje konkurence tovarn, opišejo novo osnovnošolsko poslopje in Prosvetni dom in kot poslovilne besede ob grobu opozarjajo na minule čase. Čeprav je zabaven, ostaja ugovor voznika avtomobila zaradi prehitre vožnje po Glavnem trgu izven naslovne teme, prav tako tudi fotografija prometne nesreče. Vsako poglavje popestrijo fotografije in posnetki arhivskih virov.

Zadnja obravnavana obrt je fotografska z znanim novomeškima fotografoma Hinkom in Guidom Dolencem. Ustvarila sta nešteto fotografij ljudi v vseh življenjskih obdobjih in kot namig na nepreklicni konec posameznika in tudi konec nekega časa je avtor uporabil še Hinkovo fotografijo groba.

Obisk otvoritve razstave 19. decembra 2008 je bil večji od pričakovanega, saj so se obiskovalci komaj zgnatli v prostor, ki ga je za to priložnost odstopil Zavod za varstvo kulturne dediščine, ki je prav tako kot Enota Zgodovinskega arhiva najemnik prostorov v gradu Grm. Novinarka je v časopisnem poročilu kasneje zapisala, da je "razstava zlasti pri starejših meščanih obudila spomine na mlada leta" in prav želja po spominjanju je vzrok za veliko zanimanje.

Meta Matijević